

Hand Press Book-file in KB

Onder de hoede van het Consortium of European Research Libraries is de afgelopen negen jaar gewerkt aan de Hand Press Book-file. In deze database zijn inmiddels 800.000 beschrijvingen van oude boeken opgenomen. Jan Bos van STCN licht het project toe.

BIJNA NEGEN JAAR geleden, in november 1990, werd tijdens een conferentie in München het initiatief genomen tot de oprichting van een internationale database van beschrijvingen van boeken uit de handpersperiode. Overal in Europa waren op dat moment bibliotheken begonnen aan grootscheepse geautomatiseerde retrocatalogiseringsprojecten. Iedere bibliotheek deed dat op haar eigen manier. Hier werden alle oude collecties opnieuw ter hand genomen en beschreven; daar werd volstaan met het invoeren van onvolledige en verouderde cataloguskaartjes. Maar het resultaat was in alle gevallen: elektronisch raadpleegbare titelbeschrijvingen. Als nu al die beschrijvingen in één Europese database bijeengebracht zouden worden, zou dat zowel voor de deelnemende bibliotheken als voor hun gebruikers grote voordelen opleveren, zo was de gedachte. De bibliotheken konden profiteren van elkaars bibliografische kennis en expertise, en daarmee dus hun eigen boeken beter catalogiseren. Onderzoekers kregen de beschikking over betere beschrijvingen én tal van binnen- en buitenlandse vindplaatsen van een gezochte titel op één plek bij elkaar. Let wel: we spreken bijna over de prehistorie van de automatisering. Van Internet was nog geen sprake. Wie wilde weten waar een bepaald werk aanwezig was, moest maar afgaan op een vrijwel nooit volledige centrale catalogus, en was zelfs vaak gedwongen om min of meer op goed geluk bibliotheken aan te schrijven of te bezoeken.

Europees erfgoed

Naast deze praktische voordelen was er ook een belangrijk inhoudelijk argument om de titels bijeen te brengen. Een flink deel van de boekproductie uit de handpersperiode – het tijdvak vanaf de uitvinding van de boekdrukkunst, circa 1450, tot de invoering van de machinale boekpers, rond 1830 – was bestemd voor een internationaal koperspubliek. Willem van de Water en Willem Broedelet, die tussen 1696 en 1703 Hugo de Groot's *De iure belli ac pacis* in drie grote Latijnse folianten op de markt brachten, deden dat niet voor een handjevol Nederlandse juristen, maar wisten zich verzekerd van afzet door heel Europa. Landsgrenzen waren überhaupt van weinig belang in het wetenschappelijke verkeer. Dat gold ook later, toen de bestudering van het oude boek opkwam. Waar boeken over vele landen verspreid raken, zijn onderzoekers uit vele landen geïnteresseerd in deze boeken. Het is dan ook slechts ten dele juist om over oude boeken te spreken in termen van nationaal erfgoed; ze vormen veeleer een

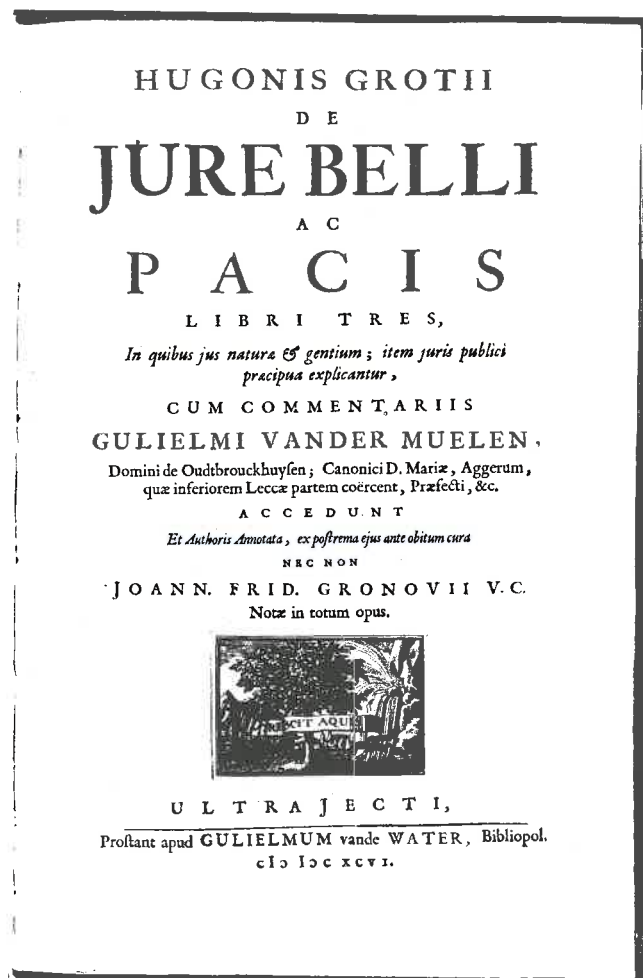
Europees erfgoed. En ze passen dus ook goed in een gezamenlijke Europese database. De Münchener conferentie besloot derhalve tot de oprichting van een Consortium of European Research Libraries (CERL), dat als belangrijkste taak kreeg om die database onder de naam van Hand Press Book-file (HPB) uit de grond te stampen.

Visionaire schildering

Dat het niet eenvoudig zou worden om daadwerkelijk al die in verschillende landen, volgens verschillende catalogiseerprincipes en in verschillende automatiseringsformats vervaardigde titelbeschrijvingen samen te brengen en raadpleegbaar te maken, was van meet af aan duidelijk. De initiatiefnemers, directeuren van de British Library en van de Bayerische Staats Bibliothek, waren zo verstandig om elk praktisch bezwaar dat werd geopperd, te beantwoorden met een visionaire schildering van de gouden toekomst die voor ons lag, als al die miljoenen oude drukken in Europese bibliotheken met enkele toetsaanslagen voor iedereen te vinden zouden zijn. Tal van aanwezige bibliothecarissen zegden dan ook hun medewerking en hun records toe. Daartoe behoorde ook de KB, als verantwoordelijke voor het STCN-bestand. In de in opbouw zijnde STCN (Short-Title Catalogue, Netherlands, de nationale bibliografie tot 1800) zaten op dat moment zo'n 30.000 titels, afkomstig uit de KB zelf en de UB Amsterdam. Als er één project was dat precies binnen de doelstellingen van CERL viel, was het de STCN wel.

Beschikbaar in de KB

Als enige bibliotheek in Nederland heeft de Koninklijke Bibliotheek de Hand Press Book-file en de on line English Short Title Catalogue voor al haar ingeschreven gebruikers beschikbaar gesteld. De raadpleging is gratis en kan plaatsvinden via de computers in de catalogusruimte en de lees-zalen. In het KB-menu zijn de files te vinden bij de Buitenlandse Bestanden. Vanzelfsprekend zijn er ook print- en downloadfaciliteiten. Bibliotheken die de bestanden eveneens aan hun bezoekers willen aanbieden, of die lid willen worden van het Consortium of European Research Libraries, kunnen contact opnemen met mevr. M. Lefferts, Executive Manager CERL, 25 Southampton Buildings, Londen WC2 1AW, Groot-Brittannië.

Conversieperikelen

Om tot zoveel mogelijk uniformering te komen, werd afgesproken dat alle deelnemers hun beschrijvingen zouden aanleveren in het UNIMARC-format, een internationale standaard. Voor de meeste bibliotheken leverde dat geen al te grote problemen op, omdat er toch al gecatalogiseerd werd in een of ander MARC-format (bijvoorbeeld UK-MARC). Voor de STCN-beschrijvingen, die vervaardigd worden met behulp van het GGC, lag dat echter anders. Het Pica-format wijkt wezenlijk van het UNIMARC-format af. Bovendien zijn STCN-titels geen gewone Pica-titels, maar wordt er gedeeltelijk gebruik gemaakt van andere velden en een andere tekenset. Voeg daar nog bij dat tape-uitvoer er heel anders uitziet dan wat je op je scherm gewend bent te zien, dat de titels ook nog van UNIMARC naar USMARC geconverteerd moesten worden, dat ze verder moesten voldoen aan een aantal speciale CERL-voorwaarden en dat de Eureka-presentatie waarmee ze via Internet te zien zijn, ook weer zijn eigen aberraties heeft, en het wordt misschien duidelijk waarom een simpel STCN-veld als kenmerkcode 4060: $\pi^2 *^8 A-2C^{12}$, $^2A-D^{12} ^2E^4$, ¶⁶ niet altijd ongeschonden de eindstreep haalde. Griekse en Hebreeuwse letters en andere bijzondere tekens, maar ook het gebruik van thesauri en coderingen bleven tot het laatste moment grote problemen opleveren, die niet zelden tot een elektronische spraakverwarring leidden. Standaardisering in catalogisering, en in automatisering in het algemeen, zou een groot goed zijn.

Short-Title Catalogue, Netherlands

De Nederlandse bijdrage aan de Hand Press Book-file bestaat uit de de Short-Title Catalogue, Netherlands (STCN). Om nog even het geheugen op te frissen: de STCN is onze retrospectieve nationale bibliografie, waarin alle werken zijn opgenomen die vanaf de uitvinding van de boekdrukkunst tot en met het jaar 1800 binnen de huidige Nederlandse staatsgrenzen zijn verschenen. Beschrijving vindt plaats met het boek in de hand volgens de principes van het moderne analytische bibliografie. Het STCN-Bureau heeft tot nu toe de collecties 1540-1700 van de Koninklijke Bibliotheek en van de Universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden volledig beschreven. Verwerking van dezelfde periode in de UB Utrecht is grotendeels gereed, evenals van het tijdvak 1622-1700 in de British Library. De collectie achttiende eeuw van de Koninklijke Bibliotheek is eveneens in bewerking. De STCN-database biedt zeer uitgebreide zoek- en onderzoeksmogelijkheden. Hij is in veel Nederlandse bibliotheken en ook (voor gebruikers met een IBL-account) via het Internet te raadplegen.

Vorst, vijand of duivel

Maar uiteindelijk is het toch gelukt om 54.000 STCN-titels in de HPB-file te laden en ook andere bibliotheken hebben in de tussentijd niet stilgezeten. De file bevat inmiddels bijna 800.000 beschrijvingen van oude boeken. Ze zijn afkomstig van zulke uiteenlopende instellingen als de Bayerische Staats Bibliothek, de British Library, de Bibliothèque Nationale de France, de National Library of Scotland, het Instituto Centrale per il Catalogo Unico in Rome, de Kungliga Biblioteket in Stockholm en de nationale bibliotheken van Slovenië en Kroatië. Ook de gehele Incunabula Short Title Catalogue, die alle boeken bevat die voor het jaar 1501 in Europa werden gedrukt, is erin opgenomen en er zijn nog meer collecties in aantocht. Bovendien hebben gebruikers tevens toegang tot de English Short Title Catalogue (ESTC), de Engelse pendant van de STCN, met nog eens zo'n 433.000 titels. Er vinden geregeld updates plaats. De zoekmogelijkheden in beide files zijn groot. Er kunnen sets gevormd worden op basis van onder andere (combinaties van) auteursnaam, titelwoord, trefwoord, jaar, plaats en land van uitgave, drukker, taal, bibliotheek en signatuur. Er kan dus 'Europa-breed' gezocht worden naar bepaalde publicaties, maar ook naar bepaalde historische ontwikkelingen en de reacties daarop. Wie bijvoorbeeld alle titels uit het jaar 1598 op het scherm roept, vindt meteen tientallen boeken en pamfletten naar aanleiding van de dood van de Spaanse koning Philips II. Gold hij voor de Spanjaarden als een goed en machtig vorst, voor de Engelsen en Fransen was hij een permanente vijand, en voor de protestante Nederlanders de duivel in eigen persoon! Dat informatie niet waardevrij is, is uit deze teksten bijzonder goed af te lezen.

Jan Bos is hoofd Bureau STCN.